

Desertie naar de vijand in het Belgische frontleger tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Deel 1

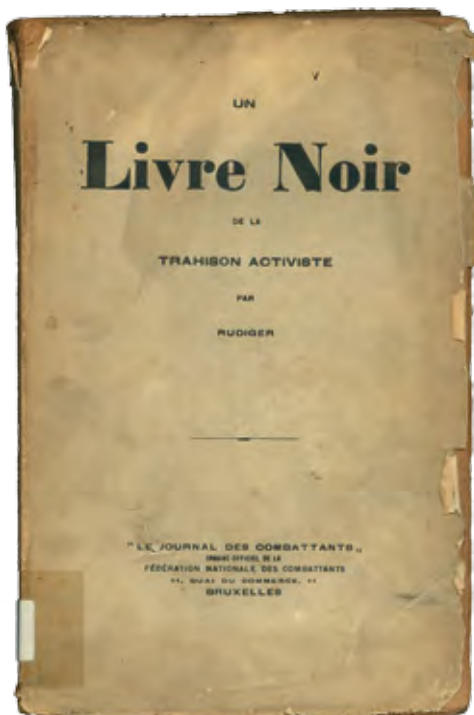
JOS MONBALLYU

DE STAND VAN ZAKEN EN DE OPZET VAN DIT ARTIKEL

Over het aantal militairen dat tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het Belgische front naar de Duitse vijand deserteerde, is al veel geschreven. Armand Wullus deed dat onder zijn schuilnaam Rudiger als eerste in zijn *Un livre noir de la trahison activiste* (1920). Alleen al in de maand juni 1918 deserteerden er volgens hem 50 militairen uit het 5de Linieregiment (2de Legerafdeling) naar de Duitse vijand.¹ In zijn *Flamenpolitik* van een jaar later (1921) was dat aantal voor datzelfde Linieregiment en dezelfde maand al opgelopen tot 84² en in zijn *En marge de la politique Belge. 1914-1956* (1957) had hij het, op basis van een 'officiële bron', over 143 deserteurs naar de vijand waarvan 2 in 1915, 5 in 1916 en 136 in 1918. De 1ste Legerafdeling zou daarbij 21 en de 2de Legerafdeling 98 deserteurs naar de vijand gekend hebben.³

Die officiële bron was Joseph Stie, substituut-krijgsauditeur bij het Groot Hoofdkwartier van het Belgische Leger en later krijgsauditeur van Brabant, bij wie Wullus in de eerste zes maanden van 1919 als tolk belast was met het verzamelen van bewijsmateriaal tegen de Vlaamse activisten.⁴ Stie pakte met die cijfers zelf uit op 1 augustus 1922 in zijn akte van beschuldiging tegen Adiel Debeuckelaere voor de krijgsraad van Brabant.⁵ Volgens die akte deserteerden er tijdens de Eerste Wereldoorlog 143

1. Rudiger [= Armand Wullus], *Un livre noir de la trahison activiste*, Brussel, [1920], 2, p. 63.
2. Rudiger [= Armand Wullus], *Flamenpolitik. Suprême espoir allemand de domination en Belgique d'après des documents de la "Section politique" du Gouvernement Général du Grand Quartier Général allemand et de la IVe Armée allemande, Suprême espoir allemand de domination en Belgique*, Brussel, [1921], p. 343.
3. J. Wullus-Rudiger [= Armand Wullus], *En marge de la politique belge. 1914-1956*, Ukkel-Brussel, 1957, p. 145 voetnoot 1.
4. J. Monballyu, *De jacht op de flaminganten. De strafrechtelijke repressie van de Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront*, Brugge, 2010, pp. 167-168.
5. Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, D 22.502, p. 51: Akte van beschuldiging (5 augustus 1922) in het proces-Debeuckelaere.

Cover van *Un Livre Noir de la trahison activiste* door Armand Wullus. [ADV, VB516]

Belgische militairen naar de Duitsers, waarvan 21 uit de 1ste Legerafdeling, 96 uit de 2de Legerafdeling, 7 uit de 3de Legerafdeling, 8 uit de 5de Legerafdeling en 11 uit de 6de Legerafdeling. De 4de Legerafdeling en de Ruitersafdeling(en) kenden volgens hem geen deserteurs naar de vijand. Van die 143 militairen liepen er 2 over in 1915, 5 in 1916 en 136 in 1918. Op welke militaire of gerechtelijke bronnen Stie hiervoor steunde, vermeldde hij niet.

In volle discussie over de effecten van de toekomstige uitdovingwet van 19 januari 1929 gaf ook minister van Justitie Émile-Paul Janson op 6 november 1928 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers cijfers over het aantal deserteurs naar de vijand. Volgens de minister waren er tot dan toe 115 Belgische militairen gestraft wegens desertie naar de vijand en

kwamen er nog ongeveer 15 andere militairen voor een dergelijke veroordeling in aanmerking. Dat die 15 militairen nog niet waren veroordeeld, kwam volgens de minister omdat zij naar het buitenland waren gevlucht. Van die 115 gestrafte deserteurs zat er toen niemand meer in de gevangenis opgesloten.⁶ Om dat laatste te kunnen vertellen, had de minister er nog de dag voordien persoonlijk voor gezorgd dat de enige militair die nog wegens desertie naar de vijand in de gevangenis zat opgesloten, voorlopig werd vrijgelaten!⁷

John Gilissen, auditeur-generaal en hoogleraar rechtsgeschiedenis aan de Vrije Universiteit van Brussel, lanceerde in 1981 nog andere cijfers. Volgens Gillissen werden er tussen 1914 en 1917 in totaal 28 militairen 'veroordeeld' voor desertie naar de vijand en liep het aantal deserteurs naar de vijand in 1918 op tot 190.⁸

6. *Annales parlementaires 1927-1928*, Chambre 6 novembre 1928, p. 2510.

7. Het ging daarbij om Hendrik Claerhout uit Eernegem die op 26 november 1923 tot de doodstraf was veroordeeld: Beveren-Waas, Rijksarchief, R 100 KR Gent, 520, 180/1923.

8. "Notons uniquement que de 1914 et y compris 1917, seulement 28 déserteurs à l'ennemi ont été condamnés. En 1918 par contre, le nombre de déserteurs à l'ennemi s'éleva à 190." J. Gilissen,

Hoewel ook Gillissen zijn bronnen niet vermeldde en hij het feitelijk alleen kan gehad hebben over militairen die strafrechtelijk vervolgd werden wegens desertie naar de vijand,⁹ nam Sofie De Schaepdrijver die cijfers in 1997 zomaar over en interpreteerde ze nog eens verkeerdelijk als cijfers over 'veroordelingen wegens poging tot overgave'.¹⁰

Daniel Vanacker waagde zich in 2000 in het debat. De Duitsers telden volgens hem 150 Belgische deserteurs naar de vijand, terwijl de Belgische (militaire) overheid het alleen al voor 1918 op 136 deserteurs naar de vijand hield, waarvan 20 in de 1ste Legerafdeling (15%) en 100 (70%) in de 2de Legerafdeling. Het aantal deserteurs naar de vijand was volgens Vanacker in mei 1918 beperkt tot 21, liep in juni 1918 op tot 95 en zakte in juli 1918 tot 15. In augustus 1918 waren er nog 18 deserteurs naar de vijand en in september 1918 deserteerde er geen enkele Belgische militair meer naar de Duitsers. Behalve op de akte van beschuldiging tegen Adiel Debeuckelaere steunde Vanacker hiervoor op een Duits militair rapport van 19 september 1918, dat echter niet specificeerde op grond van welk criterium de Duitsers een Belgische militair die aan het IJzerfront krijgsgevangen werd genomen, als een deserteur naar de vijand dan wel als een onvrijwillige krijgsgevangene klasseerden. Van de archieven van de Belgische krijgswaarden, die uiteraard het best geschikt zijn voor dergelijk militair-strafrechtelijk onderwerp, maakte Vanacker geen gebruik.¹¹

Dat deed ook Bruno Benvindo niet toen hij in 2005 in zijn *Des hommes en guerre. Les soldats belges entre ténacité et désillusion 1914-1918* een heel hoofdstuk wijdde aan de Belgische deserteurs naar de vijand. Ervan uitgaande dat de cijfers van John Gilissen gesteund waren op de archieven van de krijgswaarden en derhalve sloegen op de militairen die tijdens de oorlog waren veroordeeld omdat zij "mislukt waren in hun poging om te deserteren naar de vijand",¹² baseerde hij zich voor zijn cijfers over het aantal Belgische deserteurs naar de Duitse vijand op een opsporingslijst die het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken op 10 oktober 1918 overmaakte aan

La juridiction militaire belge de 1830 à nos jours, in: *Actes du colloque d'histoire militaire belge (1830-1980)*, Bruxelles, 1981, p. 476.

9. Wij leiden dit af uit ons eigen onderzoek van de notitieregisters van de krijgsauditeurs en de vonnissenregisters van de krijgswaarden.
10. S. De Schaepdrijver, *De Grote Oorlog. Het Koninkrijk België in de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam-Antwerpen, 1999, p. 209.
11. D. Vanacker, *De Frontbeweging, De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, pp. 348, 368 en 456 voetnoot 831.
12. "Cette statistique de Gilissen, basée sur les archives judiciaires, ne comprend que les transfuges qui, ayant échoué, ont été arrêtés et condamnés. Seuls les déserteurs faits prisonniers étaient traduits devant le Conseil de Guerre. Le jugement par contumace des coupables de désertion à l'ennemi n'était en effet pas prévu par la loi."

de Belgische ambassade in Zwitserland¹³ en waarin 141 Belgische soldaten werden vernoemd als “*zijnde gesignaleerd als overgelopen naar de vijand*”.¹⁴ Gezien het tijdstip van het opstellen van die lijst (kort na 26¹⁵ augustus 1918) bevatte die lijst volgens Benvindo hoogstwaarschijnlijk alle Belgische deserteurs naar de Duitse vijand, ongeacht de periode waarin of de Legerafdeling waaruit zij waren gedeserteerd.¹⁶

Een nadere ontleding van die lijst leert ons echter dat zij niet alleen de namen bevat van militairen die na 26 augustus 1918 gestraft werden voor desertie naar de Duitse vijand,¹⁷ maar ook van militairen voor wie na 26 augustus 1918 voor dat misdrijf nooit een strafrechtelijk dossier werd geopend,¹⁸ van militairen voor wie dit na 26 augustus 1918 wel het geval was, maar waarvoor er strafrechtelijk nooit iets werd beslist,¹⁹ van militairen van wie hun strafdossier voor desertie naar de vijand na 26 augustus 1918 zonder gevolg werd geklasseerd,²⁰ van militairen die na 26 augustus 1918 voor desertie naar de vijand buitenvervolgung werden gesteld²¹

13. Die lijst wordt momenteel bewaard in het Koninklijk Museum van het Leger en van de Militaire Geschiedenis, Fonds 1914-1918, II, 24 [20-26], 225.
14. Benvindo heeft het zelf over “*Ces 141 transfuges sont signalés passés à l’ennemi et recherchés par les autorités belges qui ne peuvent les juger parce qu’ils sont en fuite*” terwijl de titel van de lijst het alleen heeft over “*Etat des militaires qui nous sont été signalés comme étant passés à l’ennemi*”.
15. De lijst zelf is niet gedateerd. Voor de datum van het opstellen van de lijst baseerde Benvindo zich op de datum van de laatste desertie naar de vijand die hierin werd geregistreerd. Die laatste desertie naar de vijand dateerde evenwel niet van 26 maar van 6 augustus 1918 (Leon De Vriese en Ferdinand Van Hyfte)!
16. “*Cette liste de 141 soldats est très vraisemblablement complète, c’est à dire que tous les transfuges encore en fuite après le 26 août 1918 y sont registrés. Elle n’est pas liée à une période spécifique, ni à une arme ou à une DA particulière.*”: B. Benvindo, *Des hommes en guerre. Les soldats belges entre ténacité et désillusion. 1914-1918*, Bruxelles, 2005, pp. 80-85.
17. Bv. August Aerts uit Meerhout, Jozef Avonds uit Herentals, Emile Beerts uit Vlijtingen, Frans Berghmans uit Herenthout en Willem Berx uit Diepenbeek. Zie lijst 1 in bijlage bij Deel 2.
18. Bv. Adriaan Aerts (2de Kar/6de L.A.) uit Antwerpen en Jozef Bogaert (9de Linie/3de L.A.) uit Wetschote.
19. Bv. Hector Maes (16de Linie/2de L.A.) uit Zwevezele (Anderlecht, RABA, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919 (voortaan geciteerd als KAKRTV 1914-1919), 79, 641/1918)), Frans Mertens (2de Gren/6de L.A.) uit Geel (RABA, KAKRTV 1914-1919, 470, 3715), Alfons Schellens (5de Linie/2de L.A.) uit Heist-op-den-Berg (RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 696/1918), Hendrik Sercu (2de JV/5de L.A.) uit Rumbeke (RABA, KAKRTV 1914-1919, 372, 4529), Antoine Van Lerberghe (5de Linie/2de L.A.) uit Dendermonde (RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 688/1918), Jules Van Lierde (2de Gren/6de L.A.) uit Erwetegem (RABA, KAKRTV 1914-1919, 470, 3714) en Louis Verreyt (2de Gren/6de L.A.) uit Herenthout (RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 428/1918).
20. Bv. Cyrille Meulewater (3de Linie/1ste L.A.) uit Bassevelde en Julien Van Hoorenbeke uit Antwerpen (3de Linie/1ste L.A.) van wie het strafdossier op 8 maart 1919 zonder gevolg werd geklasseerd: Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 8, notitie 4832.
21. Bv. Arthur De Schaepmeester (6de Linie/2de L.A.) uit Gent en Jozef Ooms (6de Linie/2de L.A.) uit Balen die bij gebrek aan bewijs buiten vervolging werden gesteld door de krijgsauditeur van de 2de Legerafdeling (Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 627/1918 en 175, 162 en 352) en Herman Mathieu (5de Linie/2de L.A.) uit Villers-devant-Orval die van het Krijgshof op 19 juli 1919 ontslag van rechtsvervolgung kreeg voor desertie naar de vijand (Anderlecht, RABA,

en zelfs van militairen die na 26 augustus 1918 voor desertie naar de vijand werden vrijgesproken.²² Omgekeerd ontbreken in die lijst de namen van militairen die al ruim voor 26 augustus 1918 voor desertie naar de vijand waren gesignaleerd en hiervoor na deze datum tot een straf werden veroordeeld,²³ alsook de namen van militairen die in andere militaire lijsten als deserteurs naar de vijand werden gesignaleerd²⁴ of die in de notitieregisters van de krijgsauditeurs waren vermeld als verdacht van desertie naar de vijand.²⁵ De opsporingslijst die Benvindo gebruikte, is derhalve een interessante, maar geen unieke, uitputtende lijst, zoals hij ze voorstelt. Zij bevat bovendien twee keer dezelfde naam²⁶, zodat er in feite geen 141, maar slechts 139 namen te vinden zijn van militairen die waren gesignaleerd van te zijn overgelopen naar de vijand.

- Krijgshof (KH). Arresten 1849-1940, 118, 535/1919).
22. Bv. Kamiel De Plancke (4de Linie/1ste L.A.) uit Koolkerke die op 11 april 1919 werd vrijgesproken van desertie naar de vijand (Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 4, 4803 en 65, 4803), Frans Verbeke (2de Jagers/5de L.A.) uit Sint-Pauwels die op 16 januari 1920 van het Krijgshof ontslag van rechtsvervolgving kreeg voor desertie naar de vijand (Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 120, 24/ 1920) en Raymond Van Dierendonck (4de Linie/1ste L.A.) die op 7 april 1920 werd vrijgesproken van desertie naar de vijand (Brussel, Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, KR Brugge. Minuten vonnissen 6 januari 1920 tot 24 februari, 302).
 23. Bv. Louis Belien (6de Linie/2de L.A.) uit Zolder die op 5 juli 1918 was gedeserteerd naar de vijand en hiervoor door het Krijgshof op 16 augustus 1919 werd gestraft met een hechtenis van vijftien jaar (Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 118, 576/1919), Jozef Brants (16de Linie/2de L.A.) uit Antwerpen die op 18 juni 1918 was gedeserteerd naar de vijand en hiervoor door de krijgsraad van de 2de Legerafdeling op 16 april 1919 werd gestraft met een levenslange hechtenis (Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 72, 229), Aloïs Colman (2de Jagers/5de L.A.) uit Gullegem die op 27 mei 1918 was gedeserteerd naar de vijand en hiervoor door het Krijgshof op 19 juli 1919 werd gestraft met de doodstraf (Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 118, 543/1919) en Hendrik Vervaet (3de Jagers/5de L.A.) uit Lokeren die op 20 juni 1918 was gedeserteerd naar de vijand en hiervoor door het Krijgshof op 5 september 1919 werd gestraft met een buitengewone hechtenis van twintig jaar (Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 118, 635/1919).
 24. In een lijst van het hoofdkwartier van de 1ste Legerafdeling van 29 augustus 1918 worden bv. de namen gesignaleerd van Clement Couckuyt, Emiel Van Dal en Noël Godfried die ervan verdacht werden om samen met Raymond Van Dierendonck op 9 januari 1918 naar de vijand te zijn gedeserteerd. Men vindt er ook de namen van Julien Clyncke, Jeroom Van Hooren en Camiel Vogelaere die ervan verdacht werden op 17 juli 1918 naar de vijand te zijn gedeserteerd. In een lijst van datzelfde hoofdkwartier van 17 december 1918 vindt men de namen gesignaleerd van Alfons De Grande en Modest De Roest die ervan verdacht werden om op 26 maart 1918 samen naar de vijand te zijn gedeserteerd en de naam van Charles Decock die ervan verdacht werd op 26 mei 1918 naar de vijand te zijn gedeserteerd. Die twee lijsten werden ons bezorgd door Tom Simoens (waarvoor onze dank) en zijn te vinden in: Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en van de militaire Geschiedenis, Fonds Algemene documentatie 1914-1918, 69.
 25. Bv. Leo Vollemaere, Pieter De Visscher, Pieter Oswald, Jean-Baptiste De Vry, Frans De Wolf, Robert Van den Haute en César Schoenmaeckers. Zie de lijst 2 in bijlage.
 26. François Mertens op p. J en L en François Van Bever op p. N (hier verkeerdelijk gespeld als Van Duyver, maar dezelfde persoon volgens de andere gegevens) en P.

Stanislas Horvat publiceerde ten slotte in 2009 cijfers over de Belgische militairen die door de Belgische krijgsraden te velde werden 'veroordeeld' wegens desertie naar de vijand. In totaal waren er dat volgens hem 94, van wie er 2 werden veroordeeld door de krijgsraad van de 1ste Legerafdeling, 55 door de krijgsraad van de 2de Legerafdeling, 7 door de krijgsraad van de 3de Legerafdeling, 1 (in 1917!) door de krijgsraad van de 4de Legerafdeling, 11 door de krijgsraad van de 5de Legerafdeling, 3 door de krijgsraad van de 6de Legerafdeling, 14 door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier en 1 (in 1917!) door de krijgsraad in Calais.²⁷ Ook Horvats cijfers zijn echter niet relevant voor het bepalen van het aantal Belgische militairen dat naar de Duitse vijand deserteerde. In zijn cijfers zijn immers ook de militairen verwerkt die gestraft werden voor een poging tot desertie naar de vijand of voor medeplichtigheid aan dat misdrijf, alsook de militairen die voor dat misdrijf werden vrijgesproken.²⁸ Ze zijn bovendien alleen gebaseerd op de arresten van de besliste zaken van het Krijgshof²⁹ en niet op de vonnissen van de krijgsraden in eerste aanleg waarin meerdere bestraffingen van deserties naar de vijand voorkomen waartegen geen hoger beroep werd aangetekend.³⁰ Zij vertellen ons ten slotte ook niets over de militairen die naar de Duitse vijand deserteerden en nog tijdens of na de oorlog naar het buitenland vluchtten waardoor zij niet konden worden aangehouden en veroordeeld.³¹

Ook over de motieven van de Belgische militairen die naar de vijand deserteerden, is al veel geschreven. Volgens Armand Wullus was de toename van het aantal deserties naar de vijand in 1918 uitsluitend te wijten aan de defaitistische ingesteldheid van de Vlaamse Frontbeweging en de talrijke aansporingen tot desertie waarmee de Duitsers en de vier afgezanten van de Vlaamse Frontbeweging (Jules Charpentier, Karel De Schaepdrijver, Vital Haesaert en Carlos Van Sante) de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront bestookten.³² Hiermee volgde hij blindelings het standpunt dat de Militaire Veiligheid, sommige krijgsauditeurs te velde en een aantal Franstalige Belgische ministers al op het einde van de oorlog over die deserties naar de vijand hadden ingenomen³³ en dat nog vele jaren na de oorlog werd verdedigd door

27. S. Horvat, *De vervolging van militairrechtelijke delicten tijdens Wereldoorlog I. De werking van het Belgische krijgsgerecht*, Brussel, 2009, p. 157.

28. Ons schriftelijk bevestigd door Stanislas Horvat, waarvoor onze dank.

29. S. Horvat, *De vervolging [...]*, pp. 24-28.

30. Zie hiervoor de lijst van gestrafte overlopers in bijlage bij Deel 2.

31. Zie verder over deze voortvluchtige deserteurs.

32. Rudiger, *Un livre noir [...]*, 2, pp. 48-64; Rudiger, *Flamenpolitik [...]*, pp. 327-342.

33. L. Schepens, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 1982, pp. 133-134 en 181-182; L. Schepens, *Retrospectief 14/18. Een oorlog in Vlaanderen*, Tielt, 1984, pp. 174-175; D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, pp. 357 en 368; J. Monballyu, *De jacht [...]*, pp. 88-89, 121-123 en 167-168.

sommige Franstalige, Belgischgezinde kranten, zoals *Le Soir*.³⁴

Die kranten werden daarin sterk gesteund door de akte van beschuldiging die krijgsauditeur Stie op 1 augustus 1922 bij de krijgsraad van Brabant neerlegde tegen Adiel Debeuckelaere. Stie gaf daarin toe dat enkele Belgische militairen uit strikt persoonlijk motieven of vanwege hun familiebanden met activisten in het bezette gebied naar de Duitse vijand waren gedeserteerd, maar de meeste deserties naar de vijand vonden volgens hem plaats onder invloed van de Vlaamse Frontbeweging die de Vlaamse militairen daartoe geregeld aanspoorde.³⁵

Ook John Gilissen verdedigde nog dat standpunt in 1981. De stijging van het aantal deserties naar de vijand in 1918 was volgens hem uitsluitend te wijten aan "*le mouvement politique flamand derrière le front*".³⁶ Vlaamsgezindheid, défaitisme en desertie naar de vijand gingen volgens hem hand in hand.

Jules Charpentier en Karel De Schaepdrijver (zittend), 1919. [ADVNV, VFAL 1392]

34. Zij bv. het artikel 'Le plan de bataille activiste' in: *Le Soir*, 10 november 1919, p. 1.

35. "Syn al die feiten van overloop toe te wyten aan de Frontparty? Allen voorzeker niet. Er kunnen er geweest zyn tusschen de overloopers die uit eigen beweging gehandeld hebben. Eenige hadden familiebetrekkingen met zekere activisten van 't bezette gebied. De propaganda die de Duitschers, sedert maart 1918, by 't begin van hunne laatste offensief, gevoerd hebben, kan er nog eenige andere er toe gedreven hebben, des te meer dat Charpentier, en De Schaepdrijver, die zich ten dienste der Duitschers hadden gesteld, op de meest actieve wyze in die propaganda betrokken waren. (...). Daar ligt juist de knoop van de beschuldiging: 1° De Frontparty heeft Charpentier, De Schaepdrijver Haesaert en Van Sante naar den vyand gezonden (...). 2° De Frontpartij heeft, door hare misdadige propaganda in 't leger, zulk eenen geestestoestand pogen te bewerken, dat eenige ongelukkigen ertoe bereid waren voor de ergste daden, zelfs voor verraad. 3° De Frontparty heeft rechtstreeksche propaganda voor het overloopen gevoerd, zoals het door getuigen stellig verklaard is geworden.": Akte van beschuldiging (1 augustus 1922) in het strafproces-Debeuckelaere: Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, D 22502, p. 52. Zie ook pp. 58-60.

36. J. Gilissen, *La juridiction militaire belge* [...], p. 476.

De Vlaamse historici probeerden die beschuldiging op allerlei manieren te weerleggen of schoven de verantwoordelijkheid voor de deserties naar de vijand in de schoenen van Antoon Pira en zijn Algemeen Vlaamsch Democratische Verbond of van de Duits-activistische propaganda naar het Belgische front toe.³⁷ Dat laatste deed ook Benvindo in zijn studie over geestesgesteldheid van het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog zonder dat hij daarbij ook maar van één deserteur bewees dat hij zich liet leiden door de Duits-activistische propaganda.³⁸

Hoewel de desertie naar de Duitse vijand in de eerste plaats een militair-strafrechtelijk probleem was, vond niemand het tot nog toe nodig om hierover de archieven van de militaire gerechtelijke instanties tijdens en na de Eerste Wereldoorlog te raadplegen. Meer specifiek consulteerde tot nog toe niemand systematisch de notitieregisters van de krijgsauditeurs en hun dossiers van de zonder gevolg geklasseerde en buitenvervolg gestelde zaken tussen 1914 en 1939, alsook niet de zittingsregisters, de vonnissenregisters, de registers met de minuten van vonnissen en de dossiers van gevonniste zaken van de krijgswaarden en ten slotte de dossiers en de arresten van besliste zaken van het Krijgshof uit diezelfde periode.³⁹ Voor de hiernavolgende studie gebeurde dit wel, waardoor het voor het eerst mogelijk werd om te analyseren wat het militair strafrecht toen precies onder desertie naar de vijand verstond, hoeveel Belgische militairen er precies voor dat misdrijf strafrechtelijk vervolgd werden en hoeveel er hiervan naderhand buiten vervolging werden gesteld, werden vrijgesproken of werden gestraft. Op basis van deze laatste cijfers kan dan precies worden nagegaan tot welke legerafdelingen en linieregimenten de militairen behoorden die werden gestraft wegens desertie naar de vijand, van welke gemeente zij afkomstig waren, welke beroepen zij uitoefenden en hoe zwaar zij precies werden gestraft. Ten slotte kan er even worden stilgestaan bij de motieven die deze militairen na de oorlog zelf naar voren schoven voor hun desertie naar de vijand.

HET BEGRIP DESERTEUR NAAR DE VIJAND IN HET BELGISCHE MILITAIRE STRAFRECHT

In navolging van de Franse *Code de Justice Militaire* van 1857 herleidde het *Belgische Militaire strafwetboek* van 27 mei 1870 – dat tijdens de Eerste Wereldoorlog integraal van toepassing was – de bestraffing van desertie naar de vijand tot artikel 52 van dat wetboek en bepaalde daarin: “*Sera puni de mort, tout militaire coupable de désertion à l’ennemi.*” Artikel 3 van de besluitwet van 11 oktober 1916 voegde er in een tweede lid aan toe dat de militair die voor desertie naar de vijand was veroordeeld, ook

37. L. Devliegheer & L. Schepens, *Front 14/18*, Tielt, 1968, pp. 40-41; S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog [...]*, p. 208. D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, pp. 348-358 en 368.
38. B. Benvindo, *Des hommes [...]*, pp. 90-95.
39. Horvat deed dat wel met de arresten van de besliste zaken van het Krijgshof. De dossiers van dat Krijgshof consulteerde hij slechts steekproefsgewijs!

moest veroordeeld worden tot een militaire degradatie.⁴⁰ Met deze – in vergelijking met de gewone desertie – zeer zware straffen gaf de wetgever heel duidelijk aan dat desertie naar de vijand het zwaarste misdrijf was dat een Belgische militair kon plegen.⁴¹ De voorbereidende werken van het *Militaire strafwetboek* van 1870 lieten daaromtrent trouwens ook geen enkele twijfel bestaan: “*Fouler aux pieds, en même temps que ses obligations de soldat, ses devoirs de citoyen; ne pas se contenter de fuir son drapeau, mais se jeter dans les rangs de l'étranger pour lutter contre ses compagnons et contre son patrie; abandonner et trahir; telle est la désertion à l'ennemi. Cet acte est odieux et doit être puni d'un suprême châtement.*”⁴²

Het *Militaire strafwetboek* van 1870 bevatte dus geen gedetailleerde omschrijving van de begrippen “desertie naar de vijand” (Fr. “*désertion à l'ennemi*”) en “deserteur naar de vijand” (Fr. “*déserteur à l'ennemi*”). Volgens de voorbereidende werken van dit strafwetboek was het aan de innerlijke overtuiging van de militaire rechters overgelaten om te bepalen of een militair al dan niet een deserteur naar de vijand was.⁴³ Daarbij moesten die rechters zich laten leiden door de constitutieve elementen van de gewone desertie, zoals het zich vrijwillig hebben verwijderd van zijn eenheid zonder toelating of rechtvaardiging.⁴⁴

Het zich begeven naar de vijand moest onmiddellijk aansluiten op het zich verwijderd hebben uit de eenheid. Wanneer een militair gewoon deserteerde en zich pas maanden later naar de vijand begaf, was er geen sprake van desertie naar de vijand.⁴⁵ Dat werd bijvoorbeeld toegepast in de strafzaak tegen Louis Boulard, soldaat in het 2de Regiment grenadiers (6de LA), die in november 1914, na een zware kwetsuur aan zijn knie in Ramskapelle, zonder toelating van zijn militaire overheid naar Calais, Parijs, Lyon en Zwitserland trok en in 1915, met de toestemming van de Duitsers, naar het bezette België. De krijgsauditeur van de 6de Legerafdeling betichtte hem na de Wapenstilstand van desertie naar de vijand, maar de krijgsraad van de 6de Legerafdeling oordeelde op 21 augustus 1919 dat hij zich alleen had schuldig gemaakt aan een gewone desertie met de verzwarende omstandigheid dat hij tijdens die desertie naar het buitenland was getrokken.⁴⁶

40. *Pasinomie*, 1916, p. 54.

41. F. Gorré & G. Van Gerven, *Militair strafrecht*, Deurne, 1993, pp. 222-223.

42. Art. Déserteur, désertion, in: *Pandectes Belges*, nr. 33, Bruxelles, 1889, kol. 289-290 (nr. 220).

43. *Pasinomie*, 1870, p. 191 (voetnoot); Art. Déserteur, désertion, in: *Pandectes Belges*, 33, Bruxelles, 1889, kol. 290 (nr. 223).

44. Art. Déserteur, désertion, in: *Pandectes Belges*, 33, Bruxelles, 1889, kol. 257-267 en 290-291; KR 4de Legerafdeling 11 maart 1917, in: C. Dejongh & V. Yseux (ed.), *Le droit et la guerre. Législation, doctrine et jurisprudence belges en matière de droit pénal militaire*, Paris, 1918, p. 95.

45. F. Gorré & G. Van Gerven, *Militair strafrecht [...]*, p. 223.

46. KR 6de LA 21 augustus 1919, Anderlecht, RABA, Vonnissen krijgsraden te velde 1914-1950, 143,

Zoals de meeste misdrijven was desertie naar de vijand een misdrijf waarvoor een algemeen opzet volstond. Diegene die zich vrijwillig, dit wil zeggen vrij en doelbewust naar de vijand begaf, maakte zich derhalve schuldig aan een inbreuk op artikel 52 Milit. Sw., ongeacht zijn verdere drijfveer (bv. oorlogsmoeheid, de vrees om doodgeschoten te worden, de behoefte om zijn familie terug te zien, de haat tegenover de Franstalige Belgische regering of Belgische militaire overheid) of het nog verdere doel dat hem daartoe bewoog (bv. het bewerkstelligen van de vrede of het einde van de oorlog of het realiseren van een zelfstandig Vlaanderen). Dergelijke verdere drijfveren of doelen hadden geen invloed op de strafbaarheid van desertie naar de vijand en werden ten hoogste bij de straftoemeting in rekening gebracht.⁴⁷

Omgekeerd kon een militair die geheel onvrijwillig in de handen van de Duitsers was gevallen, niet gestraft worden voor desertie naar de vijand. Dit was bv. het geval voor de landbouwer Frans Verbeke uit Sint-Pauwels, soldaat in het 2de Regiment jagers te voet (5de LA), die in de nacht van 16 op 17 mei 1918, samen met tien andere soldaten van zijn Regiment,⁴⁸ door de Duitsers krijgsgevangen was genomen en kort daarna met hen poseerde voor een groepsfoto die gepubliceerd werd in het Duitse propagandablad *Door Vlaanderen Heen*. Na de Wapenstilstand werd Verbeke hiervoor aangehouden en vervolgd voor de krijgsraad van dat Hoofdkwartier die hem hiervoor op 4 april 1919 tot de doodstraf veroordeelde wegens desertie naar de vijand.⁴⁹ Verbeke ging echter in hoger beroep en kon tijdens een bijkomend gerechtelijk onderzoek bewijzen dat zijn korpsoverste hem op 17 mei 1918 de opdracht had gegeven om de tien andere soldaten te gaan zoeken en dat de Duitsers hem onafhankelijk van die soldaten gevangen hadden genomen. Het Krijgshof sprak hem daarom op 16 januari 1920 vrij van rechtsvervolging.⁵⁰

Vrijgesproken werd ook de militair die door zijn medesoldaten gedwongen werd om mee over te lopen naar de vijand. Dit was bv. het geval voor Herman Mathieu uit Villers-devant-Orval (Luxemburg), soldaat in het 5de Linierement (2de LA),

vonnis 658; Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 467, vonnis 658, 471, notitie 5588 en 527, dossier 5588.

47. Art. Déserteur, désertion, in: *Pandectes Belges*, 33, Bruxelles, 1889, kol. 263-264 en 290; J. Verniers, *Inleiding tot het militair strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen-Apeldoorn, 1992, p. 193; F. Gorté & G. Van Gerven, *Militair strafrecht [...]*, pp. 214-215.
48. Leopold Claerman, Polidoor Coenen, Lodewijk Declercq, Hendrik De Wulf, Leon Deyghers, Maurice Deyghers, Willem Exteyl, Serafijn Lammens, Hendrik Sercu en Leopold Van den Bossche.
49. KR Groot Hoofdkwartier 3 april 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 12, 64. De tiende overloper, Hendrik Sercu uit Rumbeke, kon na de oorlog niet worden aangehouden.
50. "... renvoie Verbeke acquitté des fins des poursuites, sans frais": KH 16 januari 1920, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 120, 24/1920; Anderlecht, RABA, KH. Dossiers 1912-1954, 164, 24/1920.

Groepsfoto met v.l.n.r. L. Gabriel, F. Van Herreweghen, H. Sercu, H. De Wulf, S. Lammens, L. Claeman, Stubbe, P. Coenen, L. Deygers, W. Eksteyl, R. Van den Bossche, L. Declercq, F. Verbeke en M. Deygers, verschenen in: *Door Vlaanderen heen. Geïllustreerd bijblad*. [ADV, SPE]

die zich in de nacht van 15 op 16 juni 1918, samen met tien andere soldaten van dat regiment⁵¹ naar de Duitse vijand begaf en hiervoor door de krijgsraad van de 2de Legerafdeling op 2 mei 1919 werd veroordeeld tot een buitengewone hechtenis van twintig jaar.⁵² Mathieu ging tegen dat vonnis in hoger beroep en slaagde erin om aan het Krijgshof te bewijzen dat hij door zijn medesoldaten onder doodsbedreiging was gedwongen om mee over te lopen. Het Krijgshof verleende hem op 19 juli 1919 ontslag van rechtsvervolging.⁵³

Zoals minister van Justitie Paul-Émile Janson op 6 november 1928 nog in de Kamer van Volksvertegenwoordigers beklemtoonde,⁵⁴ was desertie naar de vijand een voortdurend misdrijf, wat wil zeggen dat het pas ophield wanneer de betrokkene opnieuw was opgenomen in de rangen van het Belgische leger of ten minste in een Belgische gevangenis was opgesloten.⁵⁵ Het gevolg was dat de strafvordering

51. Jozef Avonds, Willem Bercx, Alfons Caluwé, Xavier Caluwé, Karel Gilis, Frans Janssens, Jozef Laenen, Jan Maertens, Lodewijk Schruer en Antoon Van Lerberghe.
52. KR 2de LA 2 mei 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 72, 270.
53. "... renvoie Mathieu des fins des poursuites, sans frais": KH 19 juli 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, register 117, 535/19 en Anderlecht, RABA, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, 115, 397/1922 (verklaring Herman Mathieu van 21 januari 1919).
54. *Annales parlementaires 1927-1928*, Chambre 6 novembre 1928, p. 2510.
55. *Pandectes Belges*, 33, Bruxelles, 1889, kol. 299-300; F. Gorlé & G. Van Gerven, *Militair strafrecht*

wegens desertie naar de vijand niet na het verloop van een bepaalde termijn verjaarde en dat militairen die niet konden worden gevat omdat zij naar het buitenland waren gevlucht, niet bij verstek vervolgd en veroordeeld konden worden.⁵⁶ Dit laatste was ook nog na de wet van 25 juni 1921 het geval. Die wet bood voor het eerst de mogelijkheid om Belgische militairen bij verstek te vervolgen, maar sloot die mogelijkheid in artikel 7 meteen uit voor gewone desertie en desertie naar de vijand. De memorie van toelichting verantwoordde die uitzondering als volgt: *“On conçoit malaisément, que le juge statue sur un délit qui n'a pas pris fin; sa décision ne porterait que sur une partie de l'infraction. D'autre part, l'expiration du délai normal de l'opposition substitue à la prescription de l'action publique, celle de la peine (C. instr. crim., art. 157); or, il est évidemment inadmissible, que cette prescription bénéficie au militaire qui, resté en état de désertion, continue son délit.”*⁵⁷

Ten slotte stelden noch de uitdovingwet van 19 januari 1929 noch de amnestiewet van 11 juni 1937 een einde aan de vervolging van desertie naar de vijand tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de parlementaire voorbereidingen van laatstgenoemde amnestiewet⁵⁸ drongen de Vlaams-nationalistische volksvertegenwoordigers Jeroom Leuridan, Reimond Tollenaere en Hendrik Borginon hierop geweldig aan, maar de toenmalige minister van Landsverdediging, luitenant-generaal Henri Denis, weigerde dit hardnekkig omdat de deserteurs aan de Duitsers militaire inlichtingen hadden verschaft die het Belgische leger tijdens de oorlog zware verliezen hadden doen lijden.

Om dat laatste te bewijzen, las de minister toen in het parlement⁵⁹ voor uit een Duits verslag van 25 juni 1919 waarin de verklaringen stonden opgetekend van twee soldaten van het 1ste Linierregiment (5de LA) die in de nacht van 23 op 24 juni 1918 naar de Duitsers waren gedeserteerd.⁶⁰ De minister vergat daarbij toen, bewust of onbewust, te vermelden dat die twee soldaten uiteindelijk alleen voor desertie naar de vijand (artikel 52 Mil. Sw.) – en dus niet voor het verschaffen van militaire inlichtingen aan de vijand (inbreuk op artikel 116 Sw.) – werden gestraft,⁶¹ alsook

[...], pp. 138-139, 213, 216 en 222-223.

56. Art. Déserteur, désertion, in: *Pandectes Belges*, 33, Bruxelles, 1889, kol. 299-301.

57. *Documents parlementaires 1920-1921*, Chambre, nr. 20.

58. *Verzameling van Wetten en Koninklijke besluiten*, 1937, pp. 1250-1253.

59. *Parlementaire handelingen*, Kamer der Volksvertegenwoordigers, 3 juni 1937, pp. 1668-1671.

60. Henri Desoer uit Ath en Edmond Forêt uit Gent. De minister vermeldde hun namen niet, maar met de gegevens die hij gaf, konden wij die wel achterhalen.

61. KR 5de Legerafdeling 22 maart 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-14. Minuten vonnissen, 123, 3455-3456 en KH 25 april 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 117, 297-298/1919. Bij koninklijk besluit nr. 6181 van 18 november 1919 werd hun doodstraf omgezet in een levenslange hechtenis.

dat drie topdeskundigen van het Belgische leger al op 22 januari 1922 hadden uitgemaakt dat de militaire inlichtingen die de Belgische deserteurs aan de Duitsers verschaften, bij deze laatste al lang tevoren bekend waren door luchtfoto's, waardoor de Duitsers er bij hun aanvallen of bombardementen geen rekening mee hielden en het Belgische leger er dus ook nooit schade door leed!⁶²

**GESIGNALEERDE, STRAFRECHTELIJK VERVOLGDE, BUITEN VERVOLGING GESTELDE,
GESTRAFTE EN VOORTVLUCHTIGE DESERTEURS**

Van zodra er in een legereenheid vermoed werd dat een soldaat of onderofficier naar de vijand was gedeserteerd, vervulden zijn oversten een aantal administratieve formaliteiten om deze desertie in kaart te brengen. Zo moest de officier of de onderofficier met weekdienst onmiddellijk een proces-verbaal van desertie opmaken waarin hij een gedetailleerde beschrijving opnam van de kledij, uitrusting en bewapening die de vermoedelijke deserteur had achtergelaten. De compagniecommandant van de vermoedelijke deserteur moest terstond een signalement of persoonsbeschrijving opmaken waarin hij ook de datum van de vermoedelijke desertie vermeldde. Diezelfde compagniecommandant moest meteen ook een administratief onderzoek instellen naar de omstandigheden waarin de desertie had plaatsgevonden en naar de redenen waarom de vermoedelijke deserteur was overgelopen.

Een dergelijk administratief onderzoek vond op 17 juni 1918 plaats nadat Arthur De Schaepmeester uit Gent en Jozef Ooms uit Balen, twee soldaten uit de 5de compagnie van het 2de Linieregiment, in de nacht van 14 op 15 juni 1918 spoorloos verdwenen waren terwijl zij op schildwacht stonden in de post PP2 Champeaubert in de sector van Langemark. Een onderkapitein van de 6de compagnie, een onderkapitein van de 7de compagnie en een onderluitenant van de 7de compagnie van het 6de Linieregiment, verhoorden eerst onderluitenant Jouveveau die in de bewuste nacht het bevel voerde over die twee soldaten. Volgens die onderluitenant stond De Schaepmeester al in de voorafgaande nacht (van 13 op 14 juni 1918) op wacht in dezelfde schildwachtpost, maar in plaats van daar standvastig op post te blijven, kwam hij voortdurend nieuwe inlichtingen vragen. De onderluitenant verbood hem op de duur om nog verder heen en weer te lopen en beval hem om de rest van de nacht op de hem aangewezen plaats te blijven. Toen De Schaepmeester de daaropvolgende morgen werd afgelost, stelde de onderluitenant vast dat hij een zeer natte overjas aanhad. Hierover ondervraagd, antwoordde De Schaepmeester

62. Verslag van 22 januari 1922 opgesteld door luitenant-kolonel Tasnier, kapitein-commandant De Cae en kapitein-commandant Menzel in: Anderlecht, RABA, KR Brabant. Dossiers 1912-1927, 125, 625/1922; J. Monballyu, *Deserteurs voor de Vlaamse zaak. Vlaamsgezinde militairen lopen over naar de vijand*, Brugge, 2012, p. 136.

dat hij tijdens de nacht naar de Duitse kant was geweest om te verkennen of er daar een bepaalde bewakingspost was bemand. Indien dit het geval zou zijn geweest, zou hij de Duitse soldaten die zich daar bevonden, met granaten hebben bestookt. De onderluitenant wees er hem op dat hij een bevel naast zich had gelegd. De Schaepmeester antwoordde verontwaardigd dat niemand zou geloven dat hij zich aan de Duitsers zou overgeven en dat hij nog liever zou sterven dan vrijwillig naar de Duitsers te deserteren. De onderluitenant eindigde zijn verklaring over De Schaepmeester met de opmerking dat hij een zeer moedige soldaat was en iedereen hem vertrouwde. Van Ooms wist Jouveveau alleen te vertellen dat hij om 3u30 's morgens de toelating had gekregen om zich terug te trekken uit de schildwachtpost en naar de achterhoede te trekken. Sindsdien had niemand hem nog gezien.

Een medesoldaat van De Schaepmeester verklaarde dat De Schaepmeester hem op 14 juni 1918 vanaf 20u had moeten afflossen in de post PP2 Champaubert. Toen De Schaepmeester niet kwam opdagen, was die medesoldaat hem gaan zoeken in de achterhoede, waar hij hem niet had gevonden. Een andere medesoldaat zag De Schaepmeester op 14 juni 1918 omstreeks 20u in de omgeving van de schildwachtpost rondlopen, maar verloor hem nadien uit het oog. Omdat niemand hem nog verder gezien had, concludeerden de drie onderofficieren in hun verslag dat De Schaepmeester en Ooms waarschijnlijk naar de vijand waren gedeserteerd. Aan hun verslag ('*enquête*') voegden zij een schets ('*annexe à l'enquête*') toe van de ligging van de schildwachtpost PP2 van Champaubert en van de weg die De Schaepmeester en Ooms vermoedelijk hadden gevolgd tot aan een Duitse voorpost. De onderofficieren dienden tegen beide soldaten ook een klacht ('*plainte*') in waarin zij vroegen dat zij strafrechtelijk vervolgd zouden worden voor desertie naar de vijand. Het verslag van hun administratief onderzoek en de klacht werden overgemaakt aan de bataljons- en de liniecommandant, die de conclusies van het verslag op 17 en 21 juni 1918 bekrachtigden en op 27 juni 1918 overmaakten aan krijgsauditeur Maurits Verbaet van de 2de Legerafdeling.

Die krijgsauditeur opende nog diezelfde dag een strafdossier tegen beide soldaten wegens postverlating in aanwezigheid van de vijand en desertie naar de vijand en schreef die opening in zijn notitieregister in onder nummer 627. Op 24 augustus 1918 ondervroeg hij vervolgens nog eens persoonlijk alle militairen die iets wisten te vertellen over de verdwijning en klasseerde ten slotte het strafdossier voorlopig zonder gevolg omdat de twee verdachten naar het bezette gebied waren gevlucht.⁶³ Wat later werden hun namen opgenomen in de lijst die het ministerie van Buitenlandse Zaken op 10 oktober 1918 aan de Belgische ambassade in Zwitserland

63. In zijn notitieregister noteerde hij de woorden "*SS provisoire fugitifs*".

overmaakte en de namen bevatte van de militairen die als deserteurs naar de vijand waren gesignaleerd.

Intussen waren De Schaepmeester en Ooms door de Duitsers krijgsgevangen genomen en via Ingelmunster, Kortrijk en Dendermonde naar Duitsland gebracht. Daar verbleef De Schaepmeester enkele dagen in Dülmen om vervolgens naar het krijgsgevangenkamp van Limburg an den Lahn te worden overgebracht, waar hij bleef opgesloten tot 4 december 1918. Begin januari 1919 kwam hij naar België terug, waar hij zich aanbood in de legerkazerne in Brugge waar het 6de Linierement (2de LA) toen gelegerd was. De commandant van dat 6de Linierement gaf hem onmiddellijk een onbepert verlof, waardoor hij zich naar Gent kon begeven om er het beroep van schilder uit te oefenen. Ooms vluchtte al einde augustus uit een Duits krijgsgevangenkamp naar België en verstopte zich vanaf 2 september 1918 bij zijn ouders in Balen.

Vanaf januari 1919 verankerden zich de verschillende krijgsauditoraten te velde min of meer op een vaste plaats, waardoor zij van dan af in staat waren om, samen met de Militaire Veiligheid, de verdachte deserteurs op te sporen en te vervolgen. Tengevolge van die actie werd Arthur De Schaepmeester op 25 januari 1919 in Gent aangehouden en ondervraagd door een inspecteur van de Militaire Veiligheid. Aan die inspecteur verklaarde hij toen dat hij er onderluitenant Jouveneau al op 13 juli 1918 op had gewezen dat er zich tegenover hun eigen schildwachtpost een Duitse mitrailleurspost bevond die alleen 's nachts met Duitse soldaten werd bemand. Aan de onderluitenant had hij toen voorgesteld om die post de dag nadien te bezetten kort voor de Duitsers er toekwamen en hen bij hun aankomst met granaten te bestoken. De onderluitenant had hem hiervoor zijn toestemming gegeven en daarom was hij de dag nadien omstreeks 20u30 met granaten naar die Duitse post getrokken die toen nog onbezet was. Hij had er de Duitsers geduldig opgewacht tot hij plotseling op een meter of twintig van hem een gewerschot hoorde. Hij had zich toen gebukt en wanneer hij zich toen oprichtte, stonden er twee Duitsers voor hem met hun geweer op hem gericht. Hij had toen niet anders gekund dan zich over te geven en was dus onvrijwillig krijgsgevangen genomen en later naar Duitsland gevoerd. Hij ontkende ten stelligste dat hij naar de Duitsers was gedeserteerd en vroeg dat onderluitenant Jouveneau zou gehoord worden omtrent zijn houding net voor zijn vangenneming.

Commissaris Albéric Geeroms van de Militaire Veiligheid, die dat laatste niet helemaal geloofde, ondervroeg De Schaepmeester nog eens de dag nadien (26 januari 1919), maar De Schaepmeester bleef bij de versie van de feiten van de vorige dag. Op de vraag of hij Jozef Ooms kende, antwoordde De Schaepmeester positief, maar dan

alleen als krijgsgevangene in het doorgangskamp van Ingelmunster. Aan het front had hij Ooms nooit gezien en ook niet tijdens zijn krijgsgevangenschap in Duitsland. Geeroms tekende al die verklaringen nauwkeurig op en liet De Schaepmeester opsluiten in de gevangenis van Vorst, waar hij ter beschikking werd gesteld van de substituut-krijgsauditeur van het Groot Hoofdkwartier van het Leger. Die specialiseerde zich in die tijd in alle strafzaken waaraan een activistisch geurtje zat.⁶⁴

Die substituut-krijgsauditeur vond blijkbaar niets nieuws of had te veel werk, want hij gaf midden februari 1919 de strafzaak tegen De Schaepmeester op zijn beurt door aan de krijgsauditeur van de 2de Legerafdeling. Die ondervroeg De Schaepmeester op 27 februari en op 1 maart 1919 nogmaals over de gebeurtenissen van 14 en 15 juni 1918, maar slaagde er ook nu niet in om hem ook maar één bezwarend feit te doen bekennen. Een rechterlijke commissie, bestaande uit krijgsauditeur Verbaet en een kapitein en een luitenant uit de 2de Legerafdeling, besliste daarom op 27 maart 1919 dat er tegen De Schaepmeester onvoldoende bezwaren bestonden om hem naar de krijgsraad te zenden en stelde hem diensvolgend buiten vervolging.⁶⁵

Dit laatste gebeurde ook voor Jozef Ooms. Omdat hij van desertie naar de vijand verdacht was, werd hij op 23 januari 1919 aangehouden door de Militaire Veiligheid en ter beschikking gesteld van de krijgsauditeur van de 2de Legerafdeling. Die ondervroeg hem meerdere keren, maar kon hem ook niet doen bekennen dat hij naar de Duitsers was gedeserteerd. Volgens zijn verklaringen was hij tijdens zijn nachtelijke terugkeer naar het basiskamp de juiste weg kwijtgeraakt en stond hij plotseling voor een groep Duitsers die hem krijgsgevangen namen en naar Duitsland brachten. De Schaepmeester had hij aan het front nooit ontmoet en dat was ook niet het geval tijdens zijn krijgsgevangenschap in Duitsland. Einde augustus was hij uit Duitsland ontsnapt en vervolgens naar zijn ouders in Balen teruggekeerd. Van daaruit probeerde hij meerdere keren om de Nederlandse grens over te steken teneinde zich opnieuw bij het Belgische leger te voegen. Een rechterlijke commissie van het krijgsauditoraat van de 2de Legerafdeling stelde hem op 23 september 1919 buiten vervolging.⁶⁶

64. J. Monballyu, Het uur van de vergelding. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger (23 januari tot 30 juni 1919), in: *Wt*, jg. 69, 2010, nr. 4, p. 315.

65. *“Attendu qu’il n’existe pas jusqu’à présent des charges suffisantes pour renvoyer l’inculpé devant Le Conseil de guerre. Estime n’avoir pas lieu à procédure ultérieure.”*

66. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 627/1918 en 80, 162 en 352; Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 154, 352.

Niet alle militairen die door de Belgische legerleiding waren gesignaleerd als 'zijnde overgelopen naar de vijand' of voor wie een krijgsauditeur tijdens of na de oorlog een strafdossier opende omdat hij ze verdacht van desertie naar de vijand, waren dus deserteurs naar de vijand in de strafrechtelijke betekenis van het woord. In de loop van de strafrechtelijke procedure die volgde op de administratieve vaststelling van een vermoedelijke desertie naar de vijand, werden meerdere van die militairen buiten vervolging gesteld of werd hun strafdossier zonder gevolg geklasseerd.⁶⁷

Die buitenvervolginstelling of dat klasseren zonder gevolg gebeurde trouwens niet alleen wanneer er onvoldoende bezwaren werden gevonden om een verdachte militair naar de krijgsraad te zenden, maar ook wanneer er in de loop van de strafrechtelijke procedure werd vastgesteld dat de militair die van desertie werd verdacht, op het ogenblik van zijn overlopen of zelfs later in een staat van krankzinnigheid verkeerde. Dit laatste was het geval voor de Antwerpse diamantslijper Frans Verlinden, soldaat in het 15de Linierement (2de LA) wiens naam ook werd vermeld in de lijst van overlopers die het ministerie van Buitenlandse Zaken op 10 oktober 1918 zond naar de Belgische ambassade in Zwitserland. Omdat Verlinden in de nacht van 14 op 15 juni 1918, samen met een korporaal en zes andere soldaten van zijn Linierement,⁶⁸ naar de Duitsers overliep, werd hij op 27 januari 1919 aangehouden en ondervraagd door de rijkswacht van Borgerhout. Hoewel hij toen ten stelligste beweerde dat hij door de Duitsers onvrijwillig krijgsgevangen was genomen, werd hij in afwachting van een proces toch opgesloten in de Antwerpse gevangenis. Daar werd hij met het verstrijken van de tijd steeds meer melancholisch en zwijgzaam, iets wat hijzelf weet aan slagen op zijn hoofd die de Duitsers hem tijdens zijn krijgsgevangenschap in Duitsland hadden gegeven. De krijgsauditeur van de 2de Legerafdeling liet hem daarom op 29 maart 1919 onderzoeken door een militaire arts, die hem op basis van zijn familiale antecedenten in observatie liet nemen in het neuro-psycho-arts centrum van het leger in Zelzate en vervolgens in het militair ziekenhuis in Mechelen. Daar stelde een gerechtspychiater op 3 december 1919 vast dat hij op het ogenblik dat hij naar de Duitsers deserteerde, waarschijnlijk nog over al zijn geestelijke vermogens beschikte, maar sindsdien zo achteruit was gegaan dat hij niet meer in staat was om voor de krijgsraad te verschijnen. Nadat bijkomende medische onderzoeken in juni 1921, maart 1923 en januari 1924 die vaststelling alleen maar bevestigden en het schepencollege van Borgerhout hem op 9 september 1926 in het krankzinnigengesticht Sint-Amadeus

67. Het verschil tussen een buitenvervolginstelling en een klasseren zonder gevolg was in die tijd niet zo groot omdat beiden toen feitelijk alleen door de krijgsauditeur geschieden: Art. Tribunaux militaires, in: *Pandectes Belges*, 118 (1925), kol. 89-90 (nrs. 62-64).

68. Hubert, Collard, Emiel De Ron, Omer De Vos, Evarist Janssens, Jan-Baptist Van Wassenhove, Gustaaf Verbruggen en Jan-Baptist Wouters.

in Mortsel had laten opnemen, stelde een rechterlijke commissie van het krijgsauditoraat van Antwerpen-Limburg hem op 7 december 1926 buiten vervolging.⁶⁹

De fabrieksarbeider Lodewijk Mariën uit Hemiksem, soldaat in het 6de Linierement (2de LA), onderging een gelijkaardig lot. Omdat hij zich in de nacht van 18 op 19 juni 1918, samen met drie andere soldaten van het 6de Linierement (2de LA),⁷⁰ naar de Duitse linies had begeven en hij vervolgens was gesignaleerd als een vermoedelijke overloper, werd hij einde januari 1919 in zijn woonplaats aangehouden en opgesloten in de Antwerpse gevangenis. Daar stelde een arts begin april 1919 vast dat hij aan een ernstige geestesgestoordheid leed en liet hem daarom voor observatie overbrengen naar het militair ziekenhuis in Mechelen. Toen een psychiater daar vaststelde dat zijn ziekte ongeneselijk was en hem daarom liet overbrengen naar het krankzinnigengesticht in Geel, klasseerde de krijgsauditeur van Antwerpen-Limburg zijn strafdossier op 9 februari 1920 zonder gevolg.⁷¹

Niet alleen de krijgsauditeurs, maar ook de krijgsgerechten konden militairen die verdacht waren van desertie naar de vijand, van rechtsvervolging ontslaan indien zij bij de verdachte krankzinnigheid vaststelden. Dat gebeurde voor de houtmagazijnbediende Willem De Vos uit Vilvoorde, soldaat in de 11de compagnie van het 9de Linierement (3de LA), wiens naam eveneens vermeld staat in de lijst van overlopers die het ministerie van Buitenlandse Zaken op 10 oktober 1918 overmaakte aan de Belgische ambassade in Zwitserland. Omdat hij zich op 20 april 1918, samen met zes andere soldaten uit zijn compagnie,⁷² naar de Duitsers begaf, werd De Vos hiervoor na de oorlog vervolgd voor desertie naar de vijand en zelfs op 15 mei 1919 gestraft door de krijgsraad van de 3de Legerafdeling met een hechtenis van tien jaar. De Vos tekende echter hoger beroep tegen dat vonnis aan en verkreeg van het Krijgshof dat het hem, vooraleer recht te doen, geestelijk zou laten onderzoeken door een gerechtspychiater. Louis Vervaecke, arts in de psychiatrische kliniek in de gevangenis van Vorst en de Brusselse militaire arts Spehl belastten zich met die taak en concludeerden beiden dat hij op het ogenblik van zijn desertie volledig ontoerekenbaar was. Het Krijgshof verleende De Vos daarom op 27 december 1919 ontslag van rechtsvervolging.⁷³

69. Beveren-Waas, RABW, R 93 KA Antwerpen, 270, 5598/1919.

70. Samen met Karel Cnop, Pieter De Maeyer en Karel Van Bulck.

71. Beveren-Waas, RABW, R 95 KR Antwerpen, 545, 111/1920. Het psychiatrisch dossier in deze zaak is verloren gegaan, maar in de verklaringen van de medeoverlopers is er op geen enkel ogenblik sprake van dat hij geestesziek was op het ogenblik van zijn desertie.

72. Alfons Buyens, Jozef De Winter, Leonard Simons, Jan Smits, Victor Stappaerts en Emiel Van de Caveye.

73. KR 3de LA 15 mei 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 92, 474; Arrest 19 juli 1919 en arrest 27 december 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 118,

Ontslag van rechtsvordering verkregen de, wegens desertie naar de vijand strafrechtelijk vervolgde, militairen ook wanneer die desertie onvoldoende bewezen werd. Dit was bv. het geval voor de stoker Kamiel De Plancke uit Koolkerke, soldaat in het 4de Linieregiment (1ste LA), die in de nacht van 24 op 25 juli 1918, samen met Lodewijk Allemeersch uit Westkerke, soldaat in hetzelfde Linieregiment, plotseling verdween nabij de schildwachtpost Montmirail in Merkem. Zoals bij De Schaepmeester en Ooms werd er na zijn verdwijning onmiddellijk een administratief onderzoek ingesteld waarvan het verslag op 28 juli 1918 naar de hogere militaire overheid werd opgezonden. Omdat dit onderzoek niet voldeed, deed een inspecteur van de Militaire Veiligheid op 30 juli 1918 een bijkomend onderzoek en stelde daarbij vast dat De Plancke in de tijd voor zijn verdwijning zeer somber gestemd was omdat hij in een krant gelezen had dat zijn vader in het bezette gebied door een (Engelse) bom was gedood. Volgens de inspecteur was dit wellicht het motief waarom De Plancke was gedeserteerd. Uit datzelfde onderzoek bleek anderzijds dat Allemeersch een modelsoldaat was die van plan was om enkele dagen later op verlof te gaan en zich daarbij zeer verheugd vertoonde. Dat beide soldaten samen naar de vijand waren gedeserteerd, kon volgens de inspecteur ook veroorzaakt zijn door het feit dat kort daarvoor het lijk van luitenant Lescrouwat was gevonden. Die luitenant was in februari 1918 verdwenen toen hij samen met De Plancke en Allemeersch op patrouille was. De Plancke en Allemeersch hadden nadien beweerd dat hij in een vuurgevecht met de Duitsers gewond was geraakt en de Duitsers hem hadden meegenomen. Volgens de inspecteur vreesden ze nu wellicht op eerdere leugens betrappt te worden.

Voor De Plancke was intussen ook een proces-verbaal van desertie en een signalement opgemaakt waardoor zijn naam, net zoals die van Allemeersch voorkwam in een lijst van overlopers die het hoofdkwartier van de 1ste Legerafdeling op 29 augustus 1918 opmaakte in opdracht van het Groot hoofdkwartier van het Leger⁷⁴ en vervolgens in de lijst van gesignaleerde overlopers die het ministerie van Buitenlandse Zaken op 10 oktober 1918 overmaakte aan de Belgische ambassade in Zwitserland. Tegen beide soldaten werd, merkwaardigerwijs, wel geen klacht ingediend bij de krijgsauditeur van de 1ste Legerdivisie, die tegen beiden dan ook geen strafdossier opende.⁷⁵

533/1919 en 119, 861/1919 ("*renvoie De Vos des fins des poursuites sans frais*"); Anderlecht, RABA, KH. Dossiers 1915-1954, 162, 861.

74. Liste des militaires qui depuis le 1er janvier 1918 sont passés à l'ennemi (Suite au n° 70745 du G.Q.G., IIIe section, du 26 août 1918): Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en van de militaire Geschiedenis, Fonds Algemene documentatie 1914-1918, 69.

75. Formeel werd er tegen De Plancke slechts een klacht ingediend op 20 februari 1919!

Intussen waren zowel De Plancke als Allemeersch op 25 juli 1918 door de Duitsers krijgsgevangen genomen en via het doorgangskamp van Kortrijk naar Göttingen in Duitsland overgebracht. Voor Allemeersch, die in het doorgangskamp van Kortrijk heel actief deelnam aan de Vlaamse soldatenbeweging en onder meer optrad in het toneelstuk *Waarom?*, duurde het verblijf in Kortrijk wel wat langer dan dat van De Plancke.⁷⁶

Zoals vele andere Belgische krijgsgevangenen keerde De Plancke begin januari 1919 terug naar België, waar hij op 28 januari 1919 in zijn woonplaats in Koolkerke op bevel van de Militaire Veiligheid werd aangehouden door de rijkswacht van Brugge. De dag nadien werd hij al naar Brussel overgebracht waar hij ter beschikking werd gesteld van de krijgsauditeur van het Groot Hoofdkwartier van het Leger en een straf dossier tegen hem werd geopend. Een substituut-krijgsauditeur van dat Hoofdkwartier ondervroeg hem op 7 en 14 februari 1919. De Plancke ontkende daarbij telkens dat hij naar de vijand was overgelopen. In de nacht van 24 op 25 juli 1918 was hij onvrijwillig door Duitsers krijgsgevangen genomen toen hij enkele meters buiten zijn schildwachtpost zijn 'benodigdheden' deed. Allemeersch zou zich op datzelfde ogenblik om dezelfde reden naast hem bevonden hebben.

Omdat er in zijn straf dossier geen sprake was van flamingantisme aan het front, in het bezette gebied of in Duitsland, maakte het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier zijn straf dossier op 19 februari 1919 over aan de krijgsauditeur van de 1ste Legerafdeling. Die betichtte De Plancke op 11 april 1919 voor de krijgsraad van diezelfde 1ste Legerafdeling van desertie naar de vijand, maar diezelfde krijgsraad sprak hem nog diezelfde dag vrij bij gebrek aan bewijzen en stelde hem meteen in vrijheid.⁷⁷ De krijgsauditeur van West-Vlaanderen opende eerst op 26 september 1919 een straf dossier tegen Allemeersch⁷⁸ en hield dat straf dossier nog tot ten minste 13 mei 1932 open met de vermelding dat hij nog steeds voortvluchtig was.⁷⁹

In de loop van een straf procedure wegens desertie naar de vijand konden de krijgsauditeurs of de krijgsgerechten ook beslissen om de strafvordering te herkwalficeren in een andere strafvordering, zoals een strafvordering wegens postverlating in aanwezigheid van de vijand of een strafvordering wegens een gewone desertie.

76. J. Monballyu, *Deserteurs [...]*, p. 70.

77. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 63, 1812; Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 65, 4803.

78. Brussel, Justitiepaleis, Archief Auditeur-generaal, KA Brugge. Notitiën 4 mei 1919-6 oktober 1919, 5187 en 5256.

79. Brussel, Justitiepaleis, Archief Auditeur-generaal, KA Gent. Notitiën 28 januari 1932-10 maart 1934, 53.

Dit gebeurde bij Oscar Beun uit Ieper, sergeant in het 3de Linierement (1ste LA), die door de krijgsauditeur van Gent aanvankelijk werd vervolgd voor desertie naar de vijand op 18 oktober 1914, maar na herkwalficatie van zijn strafvordering door de krijgsraad van Henegouwen uiteindelijk op 18 oktober 1923 werd gestraft voor een (gewone) desertie in aanwezigheid van de vijand.⁸⁰ Ook Victor Bauwens uit Laken, soldaat in het 5de Linierement (2de LA), werd eerst door de krijgsauditeur van Brugge vervolgd voor desertie naar de vijand op 28 juli 1917, maar vervolgens, nadat zijn dossier was overgemaakt aan de krijgsauditeur van Gent, voor een desertie naar de vijand in oorlogstijd. De krijgsraad van Gent sprak hem uiteindelijk voor dat laatste misdrijf vrij op 15 oktober 1921.⁸¹ Romain Grimonprez, soldaat in het 1ste Regiment Grenadiers (6de LA), werd door de krijgsauditeur van de 6de Legerafdeling eerst vervolgd voor desertie naar de vijand en vervolgens door de krijgsauditeur van Brugge voor postverlating in aanwezigheid van de vijand. Die krijgsauditeur klasseerde zijn straf dossier uiteindelijk op 27 juli 1920 zonder gevolg.⁸²

De brouwerijbediende Cesar Schoenmaekers uit Mechelen, sergeant in het 1ste Regiment karabiniers (6de LA), maakte ook iets dergelijks mee. In de nacht van 9 op 10 april 1916 was hij plotseling, samen met Piet Van Rossem uit Temse, luitenant van het 2de Regiment Genie (6de LA), spoorloos verdwenen. Uit het administratief onderzoek dat onmiddellijk na zijn verdwijning werd ingesteld, bleek dat Schoenmaekers al maanden voor zijn verdwijning in een zeer defaitistische stemming was en aan een aantal aan hem ondergeschikte soldaten had verklaard dat de Duitsers de oorlog zouden winnen, dat Vlaanderen in de toekomst deel zou uitmaken van Duitsland, dat hij nooit meer zou schieten op een Duitser en dat hij naar de Duitsers zou deserteren van zodra hij daarvoor de kans kreeg. Hij zou in die tijd ook geregeld Duitse liederen gezongen hebben en op een keer luidop geroepen hebben: *“Deutschland über alles”*. Op grond van die bevindingen werd tegen hem en Van Rossem een klacht ingediend wegens desertie naar de vijand en op 9 mei 1916 een straf dossier geopend dat al op 16 mei 1916 werd geklasseerd omdat beide militairen voortvluchtig waren.⁸³ In de lijst van gesignaleerde overlopers die op

80. Brussel, Justitiepaleis, Archief van de Auditeur-generaal, Notitiën Gent. Register 1 januari 1922 tot 30 december 1922, notitie 398/1922; Brussel, Justitiepaleis, Archief van de Auditeur-generaal, Notices. Auditorat militaire de Hainaut, Registre du 3 janvier 1920 au 24 septembre 1927, notitie 489/1922.

81. Brussel, Justitiepaleis, Archief van de Auditeur-generaal, Notitiën Brugge. Register van 19 juni 1920-8 oktober 1921, notitie 1141/1920; Brussel, Justitiepaleis, Archief van de Auditeur-generaal, Notitiën Gent. Register van 18 februari 1920 tot 6 augustus 1920, notitie 1092/1920.

82. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 470, 3818; Brussel, Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, Notitiën Brugge. 19 juni 1920-8 oktober 1921, notitie 1121/1921; Beveren-Waas, RABW, R94 KA Gent, 220, 1121/1920.

83. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 469, 1453 en 1454.

10 oktober 1918 naar de ambassade in Zwitserland werd gezonden, werd alleen later de naam van Van Rossem opgenomen.⁸⁴

Schoenmaeckers en Van Rossem waren intussen tijdens een gezamenlijke wandeling langs de Yperlee door de Duitsers krijgsgevangen genomen en eerst naar Tielt en vervolgens naar Duitsland overgebracht. Daar ontpopte Van Rossem zich in Göttingen tot één van de hevigste leiders van de Vlaamse activisten⁸⁵ en werkte Schoenmaekers van 1 augustus 1916 tot 30 december 1918 heel braafjes als bediende in een brouwerij in Frankfurt am Main. Schoenmaekers keerde in januari 1919 terug naar België, waar hij op 12 februari 1918 werd aangehouden en opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. Daar ondervroeg de krijgsauditeur van de 6de Legerafdeling hem meerdere keren over de gebeurtenissen die hadden plaatsgevonden tijdens de nacht van 9 op 10 april 1916. Schoenmaeckers ontkende telkens dat hij naar de Duitse vijand was gedeserteerd en beweerde bovendien dat Van Rossem hem daarover ook nooit van te voren had gesproken.

De krijgsauditeur bracht hem uiteindelijk op 3 juli 1919 toch voor de krijgsraad van de 6de Legerafdeling en betichtte hem daar van desertie naar de vijand. De krijgsraad sprak hem echter vrij van dit misdrijf, maar veroordeelde hem wel tot een levenslange hechtenis wegens postverlating in aanwezigheid van de vijand.⁸⁶ Piet Van Rossem bleef na de Wapenstilstand in Duitsland wonen en ontsnapte hierdoor aan een vervolging voor desertie naar de vijand. De krijgsraad van Brabant veroordeelde hem op 26 april 1922 wel bij verstek tot de doodstraf wegens activisme in Duitsland (artikel 118bis Sw.) en landverraad (artikel 15 en 16 Milit. Sw.). Noch in het strafdossier dat hiervoor werd samengesteld, noch in de akte van beschuldiging die in die strafzaak werd opgemaakt, werd ook maar één keer een allusie gemaakt op het feit dat hij naar de Duitsers zou zijn gedeserteerd!⁸⁷

Ook de militairen die tijdens de oorlog probeerden om naar de vijand te deserteren, zijn strafrechtelijk niet te kwalificeren als deserteurs naar de vijand. Louter

84. Onder V 31.

85. J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925). Deel 2, in: *Wt*, jg. 70, 2011, nr. 1, pp. 112-113.

86. Vonnis KR 6de LA van 3 juli 1919, Anderlecht, RABA, Jugements des Conseils de guerre en campagne 1914-1950, 142, 453. Die straf werd bij een koninklijk genadebesluit van 15 november 1922 herleid tot een gewone hechtenis van tien jaar. Op 9 februari 1923 werd hij al vrijgelaten op voorwaarde dat hij zich niet met politiek zou bezighouden en aan geen publieke vergaderingen zou deelnemen.

87. Anderlecht, RABA, Krijgsraad Brabant. Dossiers 1912-1927, 107, 288/1922. Meer over dit proces bij J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie [...], pp. 315-316.

Groepsfoto in het lokaal Vlaamsch Huis in het kamp van Göttingen met o.a. Piet Van Rossem, s.d. [ADV, VFE 5/34]

materieel bereikten zij zelfs niet eens de Duitse vijand. Dat was bv. het geval voor Willem Leurentop en een zekere De Schutter,⁸⁸ twee soldaten in de 3de compagnie van het 17de Linierregiment (2de LA) die in de nacht van 5 op 6 juni 1918 om drie uur 's morgens, samen met de klaroenblazer Lodewijk Leys en de soldaat Edward Van Snick uit diezelfde compagnie, naar de Duitsers poogden over te lopen.

Terwijl zij al aan de Duitse kant van het front in het hoge gras liepen, werden zij door vier Belgische soldaten opgemerkt en aangemaand om terug te keren naar de Belgische frontlijn. Toen zij dat niet deden, schoten die Belgische soldaten op hen zoals dit door hun militaire overheid was bevolen. De Schutter werd in zijn borst getroffen, viel neer en werd door een Belgische soldaat teruggebracht naar de Belgische kant van het front, waar hij enkele dagen later overleed aan de gevolgen van zijn verwondingen. Leurentop werd in zijn buik getroffen en werd ook teruggebracht naar de Belgische linies, waar hij van zijn verwondingen genas. Van Snick en Leys bereikten de Duitse kant.

88. Zijn voornaam is niet terug te vinden in het straf dossier.

Van al die feiten werd een nauwkeurig administratief onderzoek ingesteld waarvan de compagniecommandant het verslag op 17 juni 1918 overmaakte aan de krijgsauditeur van de 2de Legerafdeling. Die opende nog diezelfde dag een strafdossier tegen Leurentop, Van Snick en Leys, niet tegen de overleden De Schutter.⁸⁹ Omdat alleen Leurentop gevat was, moest hij zich op 26 juli 1918 ook alleen verantwoorden voor de krijgsraad van de 2de Legerafdeling. Daar riep hij tevergeefs in dat Van Snick en Leys hem met een doodsbedreiging tot desertie hadden gedwongen. De krijgsraad veroordeelde hem nog dezelfde dag tot de doodstraf wegens een poging tot desertie naar de vijand, een straf die het Krijgshof bekrachtigde op 17 augustus 1918.⁹⁰ Van Snick werd na de Wapenstilstand in België aangehouden en op 20 augustus 1919 wegens desertie naar de vijand veroordeeld tot een hechtenis van vijftien jaar, een straf waartegen er geen hoger beroep werd aangetekend.⁹¹ Leys was na zijn desertie nog een tijdje actief in de Vlaamse soldatenbeweging in het doorgangskamp van Kortrijk, maar vluchtte na de Wapenstilstand naar het buitenland zodat hij strafrechtelijk nooit veroordeeld kon worden.⁹²

Ten slotte kunnen ook de militairen die gestraft werden omdat zij hulp verschaften aan militairen die effectief naar de vijand deserteerden, niet worden gekwalificeerd als deserteurs naar de vijand. Ook zij bereikten immers nooit de Duitse linies. Dit was bv. het geval voor Albert Loreaux uit Marbaix, sergeant in het 5de Linieregiment (2de LA), die door de krijgsraad van de 2de Legerafdeling op 2 juni 1919 tot een levenslange hechtenis werd veroordeeld omdat hij in de nacht van 19 op 20 juni 1918 in de zin van artikel 66, lid 3 van het gewoon strafwetboek noodzakelijke hulp had verschaft bij de desertie naar de Duitsers van sergeant Frans Van Egdom uit Geel, de korporaal Aloïs Pollet uit Aartrijke en 18 andere soldaten uit zijn compagnie. Deserteurs werden op diezelfde dag gestraft met straffen gaande van een hechtenis van 15 jaar tot de doodstraf.⁹³

Wat is nu uit al het voorgaande te leren? Vooreerst dat Belgische deserteurs naar de vijand, van welk jaar ook tijdens de oorlog, alleen maar na de bevrijding van het Belgisch grondgebied (einde september-november 1918) werden gestraft voor hun misdrijf. Voordien verbleven zij in het bezette gebied of in Duitsland waar zij door

89. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 80, 572.

90. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, Jugements des Conseils de guerre 1914-1954, 70, 340; Anderlecht, RABA, KH. Dossiers 1915-1954, 115, 986/1919.

91. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 85, 781.

92. J. Monballyu, *Deserteurs [...]*, pp. 66 en 74.

93. KR1LA 2 juni 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, Jugements des Conseils de guerre 1914-1954, 72, 314/323. Het Krijgshof bevestigde die straffen op 16 augustus 1919: Krijgshof 16 augustus 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten, 118, 589-606.

de Belgische militaire gerechtelijke instanties niet konden worden aangehouden en dus, zelfs niet bij verstek, konden vervolgd of veroordeeld worden.

Ten tweede dat niet alle militairen die tijdens de oorlog door de Belgische legerleiding als overlopers werden gesignaleerd of voor wie tijdens of na de oorlog een strafdossier werd geopend voor desertie naar de vijand, strafrechtelijk zijn te kwalificeren als deserteurs naar de vijand. Meer specifiek kan dit, op straffe zelfs van eerroof ten aanzien van die militairen, niet voor:

1° De militairen die alleen administratief werden gesignaleerd als vermoedelijke overlopers;

2° De militairen waarvoor een strafdossier wegens desertie naar de vijand werd geopend, maar die de krijgsauditeurs naderhand niet verder konden vervolgen omdat zij overleden waren vooraleer zij voor een krijgsraad konden worden gebracht⁹⁴ of omdat zij gevlucht waren naar het buitenland;

3° De militairen waarvoor een strafdossier wegens desertie naar de vijand werd geopend en van wie dit strafdossier naderhand door een krijgsauditeur definitief zonder gevolg werd geklasseerd;

4° De militairen waarvoor een strafdossier wegens desertie naar de vijand werd geopend, maar die naderhand door een rechterlijke commissie definitief buiten vervolging werden gesteld;⁹⁵

5° De militairen waarvoor een strafdossier wegens desertie naar de vijand werd geopend, maar waarvoor de strafvordering wegens desertie naar de vijand naderhand werd geheer kwalificeerd in een strafvordering wegens gewone desertie of wegens postverlating in aanwezigheid van de vijand;

6° De militairen waarvoor een strafdossier wegens desertie naar de vijand werd geopend, maar die naderhand in eerste aanleg door een krijgsraad of in hoger beroep door het Krijgshof definitief werden vrijgesproken;

7° De militairen die alleen vervolgd of gestraft werden voor een poging tot desertie naar de vijand;

8° De militairen die alleen vervolgd of gestraft werden voor hulp bij desertie naar de vijand van andere militairen of een poging daartoe.

Onder de tweede categorie vallen ook Jules Charpentier, Karel De Schaepdrijver, Vital Haesaert, Carlos Van Sante en Lode De Pryck die als zogenaamde 'sublieme deserteurs' kort voor de Wapenstilstand naar Nederland vluchtten. Hoewel zij in latere vlugschriften, persartikels en brieven openlijk toegaven dat zij vrijwillig naar

94. Bv. Hendrik Aertsens, (°Ekeren, 5Li/2LA) die in de gevangenis werd opgesloten op 4 februari 1919 en in het militair ziekenhuis in Antwerpen overleed op 11 maart 1919: Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 696/1918.

95. Het onderscheid tussen het klasseren zonder gevolg en het buiten vervolging stellen van een persoon was in die tijd heel gering: *Pandectes Belges*, Bruxelles, 1925, kol. 89-90 (nrs. 62-64).

de Duitsers waren gedeserteerd,⁹⁶ kunnen ook zij bij gebrek aan een veroordeling, niet strafrechtelijk gekwalificeerd worden als deserteurs naar de vijand.

EEN ANALYSE VAN DE DESERTEURS NAAR DE VIJAND

Uiteindelijk zijn dus alleen de militairen die definitief door een Belgische krijgsraad of door het Belgische Krijgshof gestraft werden wegens desertie naar de vijand, strafrechtelijk te kwalificeren als deserteurs naar de vijand. Zoals de lijst 1 in bijlage bij deel 2 aantoont, was dit slechts voor 120 Belgische militairen het geval. Voor een veldleger dat in 1918 ongeveer 168 000 man sterk was⁹⁷, was dit bijgevolg een heel marginaal verschijnsel (0,07%). Zelfs in vergelijking met het aantal gewone deserteurs dat datzelfde Frontleger kende tussen 1916 en 1919 (1203 in 1916, 5 630 in 1917 en 2 778 in de eerste vijf maanden van 1918)⁹⁸, valt dit aantal deserteurs naar de vijand heel schraal uit.

Van die 120 militairen die tijdens de Eerste Wereldoorlog naar de Duitse vijand deserteerden, liepen er twee over in 1915 en 118 in 1918. Van die 118 liepen er 2 over in februari, 2 in maart, 7 in april, 16 in mei, 77 in juni, 8 in juli en 4 in augustus 1918. Het hoogtepunt van de deserties naar de vijand lag in de maanden mei en juni 1918, zijnde de twee maanden nadat de Duitsers tijdens hun Lenteoffensief de Kemmelberg hadden ingenomen op 25 april 1919 en Loker en Voormezele bereikten op 29 april 1918.⁹⁹ Het absolute hoogtepunt van de deserties naar de vijand lag op 20 juni 1918. Onder de leiding van sergeant Frans Van Egdom en korporaal Aloïs Pollet deserteerden er toen in één keer twintig militairen van de 7de compagnie van het 5de Linierregiment (2de LA) naar de Duitsers.¹⁰⁰ Na 8 augustus 1918, zijnde de eerste dag van het geallieerde tegenoffensief dat de nederlaag van de Duitsers inluide¹⁰¹, deserteerde geen enkele Belgische militair meer naar de vijand.

Per legerafdeling bedroeg het aantal deserteurs 7 in de 1ste Legerafdeling,¹⁰² 76 in de 2de Legerafdeling,¹⁰³ 6 in de 3de Legerafdeling, 26 in de 5de Legerafdeling¹⁰⁴

96. J. Monballyu, *Deserteurs [...]*, pp. 21 en 77-96.

97. L. Schepens, *Retrospectief [...]*, p. 52; S. De Schaepdrijver, *De Grote oorlog [...]*, p. 174.

98. Voor de resterende maanden van 1918 zijn geen cijfers bekend: L. Schepens, *Retrospectief [...]*, p. 174.

99. L. Schepens, *Retrospectief [...]*, pp. 174-175. Ook die cijfers werden wel nog nooit precies berekend aan de hand van de militair-gerechtelijke archieven!

100. Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919, 79, 696/1918.

101. L. Schepens, *Retrospectief [...]*, p. 49; K. Koch, *Een kleine geschiedenis van de Grote oorlog*, Antwerpen, 2010, pp. 386-387.

102. Oorspronkelijk gelegerd in Gent.

103. Oorspronkelijk gelegerd in Antwerpen.

104. Oorspronkelijk gelegerd in Bergen.

en 5 in de 6de Legerafdeling. De 4de Legerafdeling¹⁰⁵ en de Ruitersjafdeling(en) kenden geen deserteurs naar de vijand. Het 5de Linieregiment (2de LA) leverde het grootste aantal deserteurs naar de vijand (39 of 32,5%), hierin gevolgd door het 2de Regiment Jagers te voet (5de LA) met 17 deserteurs (14%) en het 6de Linieregiment (2de LA) met 15 deserteurs (12,5%).

De meeste deserties naar de vijand gebeurden collectief (2 tot 20 personen)¹⁰⁶ en geschiedden in de sectoren van Langemark en Merkem waar de 2de en 5de Legerafdeling gelegen waren en de Belgische voorposten soms maar 150 meter van de Duitse voorposten gelegen waren.¹⁰⁷

Van de 120 deserteurs naar de vijand hadden er slechts twee de graad van sergeant¹⁰⁸ en vier de graad van korporaal.¹⁰⁹ De meeste overlopers (114 of 95%) waren dus gewone soldaten. De jongste overloper was 19 jaar¹¹⁰ en de oudste 35 jaar.¹¹¹

Van 105 van de 120 deserteurs naar de vijand is het beroep van voor de oorlog gekend. De meesten van hen verrichtten handarbeid in de beroepen van landbouwer, landknecht of grondwerker (27), mijnwerker (8), diamantwerker (6), handlanger (5), metser (5), wever (5), fabrieksarbeider (4), steenbakker (3), bakker (2), zeeman (2), binnenschipper (2), havenarbeider (2), hovenier (2), smid (2), pasteibakker (1), mandenmaker (1), timmerman (1), vloerlegger (1), acrobaat (1), bankwerker (1), draadtrekker (1), houtbewerker (1), glazenier (1), kasseilegger (1), kleermaker (1), letterzetter (1), magazijnier (1), mecaniciens (1), monteur (1), schilder-behanger (1), schoenmaker (1), sluiswachter (1), steenkapper (1), uurwerkmaker (1), vrachtwagenbestuurder (1) of zinkbewerker (1). Drie deserteurs naar de vijand waren handelaars (in fruit, vlas en in lakens) en slechts twee oefenden als bediende (1) en student (1) een intellectueel beroep uit.

105. Oorspronkelijk gelegerd in Namen.

106. Zie bijlage lijst 1 bij deel 2.

107. Administratief verslag van 23 mei 1919 over de desertie van twaalf jagers te voet op 16-17 mei 1919 in: Anderlecht, RABA, KH. Dossiers 1915-1954, 145 A, 397/1919; D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, p. 347.

108. Frans Van Egdom (5de Linie/2de L.A.) en Robert Masure (6de Linie/2de L.A.).

109. Marcel Torreelle (3de Linie/1ste L.A.), Jan-Baptiste Van Wassenhove (15de Linie/2de L.A.), Aloïs Pollet (5de Linie/2de L.A.) en Jan-Baptist Van Geel (7de Linie/2de L.A.).

110. Maurice Deyghers geboren in Merkem op 3 mei 1898.

111. Emiel Moustrey, geboren in Moere op 23 december 1882.

Op grond van hun geboorteplaats kwamen er slechts zes deserteurs naar de vijand uit het huidige Wallonië¹¹² en zes uit het huidige gebied van Brussel-Hoofdstad.¹¹³ De Belgische deserteurs naar de vijand waren dus voor 93% (112) geografische Vlamingen, een percentage dat heel sterk de hoogste berekening van 69% Vlamingen tegenover 31% Franstaligen in het Belgische Frontleger¹¹⁴ overschreed.

Op desertie naar de vijand stond officieel de doodstraf, maar de krijgsgerechten konden, rekening houdend met verzachtende omstandigheden, een lagere straf opleggen en legden uiteindelijk straffen op gaande van een hechtenis van vijf jaar tot de doodstraf (zie lijst 1 in bijlage bij deel 2). De doodstraf werd 21 keer definitief uitgesproken, maar geen enkele keer uitgevoerd. Telkens verleende de koning op voorstel van zijn minister van Justitie genade. De levenslange hechtenis, zijnde de straf die in de strafschaal één trapje lager stond dan de doodstraf, werd 28 keer definitief uitgesproken en de buitengewone hechtenis voor twintig jaar 29 keer.

Van de 120 straffen werden er 104 uitgesproken in 1919, 3 in 1920, 3 in 1921, 5 in 1922, 1 in 1923, 1 in 1925, 1 in 1926, 1 in 1930 en 1 in 1931. De eerste veroordeling tot een straf wegens desertie naar de vijand vond plaats op 1 maart 1919 en de laatste op 26 november 1931. Toen minister van Justitie Paul-Émile Janson op 6 november 1928 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers meedeelde dat er tot dan toe 115 definitieve veroordelingen hadden plaatsgevonden, was hij er maar drie naast (118 in plaats van 115). De krijgsraad van Oost- en West-Vlaanderen sprak op 26 november 1931 de allerlaatste straf uit voor een Belgische deserteur naar de vijand tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zij viel iets meer dan dertien jaar en zeven maanden na zijn desertie, te beurt aan Marcel Torreele, soldaat in het 3de Linieregiment (1ste LA), één van de zogenaamde 'sublieme overlopers' die tevoren al jaren voor dezelfde feiten in Frankrijk was opgesloten.¹¹⁵

112. Hendrik Senesaël (2de Linie/1te L.A.) uit Komen, Hubert Collard (15de Linie/2de L.A.) uit Jehay, Hendrik Desoer (1ste Linie/5de L.A.) uit Ath, Pieter Dries (2de Jagers/5de L.A.) uit Lessen, Oscar Fort (5de Linie/2de L.A.) uit Vloesberg en Gustaaf Verbruggen (5de Linie/2de L.A.) uit Waver.
113. Jan-Baptist Janssens (5de Linie/2de L.A.) uit Brussel, Frans Marescaux (6de Jagers/5de L.A.) uit Elsene (woonde later in Kortrijk), Karel Pint (2de Jagers/5de L.A.) uit Brussel, Emiel Praille (2de Gren/6de L.A.) uit Elsene, Felicien Renneboog (2de Gren/6de L.A.) uit Laken en Jan-Baptist Van Wassenhoven (2de Gren/6de L.A.) uit Brussel.
114. L. Coenen & L. De Vos, De taalagatie in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 47, 1988, nr. 3, pp. 142-145; L. De Vos & H. Keymeulen, Een definitieve afrekening met de 80% mythe? Het Belgisch leger (1914-1918) en de sociale en numerieke taalverhoudingen onder de gesneuvelden van lagere rang, in: *Tijdschrift voor militaire geschiedenis*, jg. 28, 1989-1990, p. 15.
115. Anderlecht, RABA, KA Brabant. Dossiers 1909-1927, 13, dossier 2453/1921; Beveren-Waas, RABW, R 100 KR Gent, 642, 205. Meer hierover bij J. Monballyu, *Deserteurs [...]*, p. 134.

Om een lagere straf dan de doodstraf te kunnen uitspreken, beriepen de krijgsraden en het Krijgshof zich op de volgende verzachtende omstandigheden: de jeugdige leeftijd van de veroordeelde¹¹⁶, de depressieve toestand waarin hij verkeerde op het ogenblik van de feiten¹¹⁷, zijn geringe geestelijke ontwikkeling¹¹⁸, zijn uitstekende prestaties aan het IJzerfront¹¹⁹ en het ontbreken van een eerdere strafrechtelijke veroordeling.¹²⁰ Naast de bovengenoemde criminele straffen werd ook steeds de wettelijk verplichte militaire degradatie opgelegd.

Opvallend is ook dat minister van Justitie Fulgence Masson (16 december 1921-13 mei 1925), die eerder minister van Oorlog was geweest, vanaf 1922 systematisch aan de koning voorstelde om de deserteurs naar de vijand genade te verlenen en koning Albert I hieraan vlot meewerkte.¹²¹ De minister zelf verleende ook heel vlot voorwaardelijke invrijheidstellingen, zij het soms onder de, voor dat misdrijf eigenaardige, voorwaarde dat de in vrijheid gestelde deserteur niet aan politiek deed of aan publieke vergaderingen deelnam.

Jos Monballyu (°1948) studeerde rechten en geschiedenis en is Gewoon hoogleraar aan de rechtsfaculteit KU-Leuven, KULAK en HU-Brussel. Hij is eveneens redactielid en voorzitter van het internationale tijdschrift *The Legal History Review*, lid van de Koninklijke commissie voor de Oude wetten en verordeningen van België en voorzitter van het Comité Rechtsgeschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Letteren en Schone Kunsten. Hij publiceerde meerdere boeken over rechtsgeschiedenis.

116. Beveren-Waas, RABW, R 100 KR Gent, 642, 205.

117. KH 16 oktober 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 119, 713/1919.

118. KR 2de LA 15 april 1919, Anderlecht, RABA, KAKRTV 1914-1919. Minuten vonnissen, 72, 230.

119. KH 31 mei 1919, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 118, 397/1919.

120. KH 23 januari 1920, Anderlecht, RABA, KH. Arresten 1849-1940, 120, 35-36/1920.

121. Brussel, ARA, Ministerie van Justitie. Strafinstellingen. Dienst genadeverleningen, 754-756.